

VÉGHSEŐ Tamás

**„Görögkatolikus egyház- és művészettörténeti források
feldolgozása és közreadása,
adattárak (történeti névtár és sematizmus) kiadása,
digitalizált adatbázisok készítése (18-20. század)”
című kutatási projekt bemutatása
(OTKA K108780)**

1. Háttér, megoldandó problémák, előzmények

A történelmi, illetve a Trianon utáni Magyarország görögkatolikus egyházai, illetve egyháza történelmének és kulturális örökségének kutatása terén a hazai tudományosságnak jelentős elmaradásai vannak. A katolikus egyházon belüli létezésének első két évszázadában szinte csak a magyarországi nemzetiségek világához kötődő vallási közösség sajátosságainak vizsgálata többnyire elkerülte a görögkatolikus felekezethez nem tartozó kutatók figyelmét, míg maga a görögkatolikus egyház – adottságaiból és méretéből következően – nem tudott megfelelő szakembergárdát a kutatási feladatokra kiképezni. Különösen is jelentősnek mondható az elmaradás az 1948-1990 közötti időszak viszonylatában, hiszen ekkor a görögkatolikus egyház lehetőségei minden tekintetben korlátozottak voltak. A rendszerváltást követő években megélné a megújulás a kutatás iránt: mind a görögkatolikus egyházon belül, mind pedig egyetemi tanszékeken és kutatóhelyeken kimutatható az egyháztörténeti (Pirigyi István, Janka György, Puskás László, Baán István, Botlik József, Véghseő Tamás), egyházművészeti (Puskás Bernadett, Nagymihályi Géza, Terdik Szilveszter) néprajzi (Szabó Irén, Bartha Elek), kulturális antropológiai (Ilyés Zoltán, Simon Zoltán) tematikájú kutatások fellendülése.

A Magyar Görögkatolikus Egyház egyetlen felsőoktatási intézménye, a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola az 1990-es év eleje óta törekedett arra, hogy a görögkatolikus múltra és kulturális

örökségre irányuló kutatásokat – többnyire konferenciák szervezésével, kiadványok megjelentetésével – támogassa. Ebben a törekvésben fontos mérföldkő a „Görögkatolikus Örökség” Kutatócsoport 2009-ben történt megalapítása a főiskola szervezeti keretein belül. A kutatócsoport az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (2009-2012) és a Norvég Finanszírozási Mechanizmus (2009-2011) támogatásával 2009. április 1-jén kezdte meg működését az NNF 78739. (2009-2011) és 85590 sz. (2011-2012) „A Kárpátok Eurorégió görög katolikus kulturális örökségének kutatása és megőrzése: a történelmi munkácsi egyházmegye bizánci szertartású katolikus közössége kialakulásának és fejlődésének kutatása (1646-1818) és magyarországi tárgyi emlékeinek feltérképezése” című kutatási program megvalósításával. A kutatócsoport vezetője: Végheő Tamás főiskolai tanár, tagjai: Terdik Szilveszter kutató, Nyirán János doktorandusz, Ivancsó Lilla egyetemi hallgató és Janka György főiskolai tanár. A kutatócsoport hároméves munkája eredményeképpen két monográfia,¹ két forráskiadás,² illetve tudományos ismeretterjesztő jellegű, magyar és angol nyelvű (két külön kötetben) könyv a magyarországi görögkatolikusokról³ került kiadásra, egy doktori disszertáció megvédésre került,⁴ elektronikus adatbázis készült műtárgyakról, számtalan levéltári irat, liturgikus könyv, műtárgy került be a Görögkatolikus Püspöki Levéltárba, a főiskolai könyvtár antikva-gyűjteményébe⁵ és a Görögkatolikus

1 VÉGHSEŐ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember...”: *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, (Collectanea Athanasiana I/4.), Nyíregyháza 2011, ISBN 978-615-5073-03-8; TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a ritusnak módja szerint” *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, (Collectanea Athanasiana I/5.), Nyíregyháza 2011, ISBN 978-615-5073-04-5.

2 NYIRÁN JÁNOS: *Az első magyar nyelvű liturgiafordítás Lupess István 1814-es kéziratában*, Nyíregyháza 2011, ISBN 978-615-5073-05-2; VÉGHSEŐ TAMÁS – NYIRÁN JÁNOS: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára, 1749: 19. századi kéziratos görögkatolikus szerkönyvek Nyírgyulajból és Fábianházáról*, (Collectanea Athanasiana II/2.) Nyíregyháza 2012, ISBN 978-615-5073-10-6.

3 VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER: „...you have foreseen all of my paths...”: *Byzantine Rite Catholics in Hungary*, Éditions Du Signe, Strasbourg 2012; VÉGHSEŐ TAMÁS – TERDIK SZILVESZTER: «...minden utamat már előre láttad» *Görögkatolikusok Magyarországon*, Éditions Du Signe, Strasbourg 2012.

4 TERDIK SZILVESZTER: *Görögkatolikus püspöki központok művészeti reprezentációja Magyarországon*.

5 A gyűjtemény új szerzeményeinek szakszerű katalogizálása és leírása jelenleg egy TÁMOP-pályázat keretében zajlik a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárban Golub Xénia vezetésével: TÁMOP-3.2.4.A-11/1-2012-0054.

Egyházművészeti Gyűjteménybe, hazai⁶ és külföldi⁷ levéltárakban több ezer oldalnyi forrás került digitalizálásra. A kutatási eredmények szaccikkokban,⁸ tudományos konferenciákon, ismeretterjesztő előadásokon kerültek és kerülnek bemutatásra, illetve a kutatócsoport honlapján elérhetőek. A 2012-ben közreadott Barkóczy-instrukció feldolgozását Jaczkó Sándor OTKA-poszt-doktori pályázat keretében végzi 2013-2016 között.

Jelen négyéves, több programelemből álló kutatási terv részben az előző években összegyűjtött levéltári anyag közreadását, s ezáltal újabb kutatások ösztönzését célozza, részben pedig eddig teljesen feltáratlan területeken kívánja megkezdeni a görögkatolikus múlt feltárását a következő pontban részletezett bontásban.

2. A kutatás specifikus céljai

A kutatás specifikus céljai három (I-III.) pontba csoportosíthatóak:

I. A magyarországi görögkatolikusok történelmére és kulturális örökségére vonatkozó 18-20. századi források közreadása

1. Görögkatolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és összeírások 14 kötetben

A 18. század második feléből, illetve a 19. század első két évtizedéből származó források elsősorban az egykori munkácsi egyházmegye közösségeinek (jellemzően 13 északkeleti vármegye Szepesről Máramarosig) egyház-lá-

6 Magyar Országos Levéltár, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fotó- és Kézirattára, Néprajzi Múzeum Fotótára, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és Kisnyomtatványtára, Esztergomi Prímási Levéltár, Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár Kézirattára, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (Miskolc), Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (Nyíregyháza), Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (Debrecen), Görögkatolikus Püspöki Levéltár (Nyíregyháza).

7 Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Beregszász, Vatikáni Titkos Levéltár, Népek Evangelizációja Kongregáció Történeti Levéltára (Róma), Római Állami Levéltár, a Pápai Német-Magyar Kollégium Történeti Levéltára (Róma), Eperjesi Görög Katolikus Érsekség Levéltára, Kassai Római Katolikus Érsekség Levéltára, Szepesi Római Katolikus Püspökség Levéltára, Haus- Hof- und Staatsarchiv (Bécs), Nagyváradi Állami Levéltár.

8 Vö. A programban részt vevők publikációs listája: Végheő Tamás: <https://vm.mtmt.hu/search/slist.php?lang=o&AuthorID=10000142> – Tördök Szilveszter: <http://byzantinohungarica.hu/node/55> – A kutatáshoz kötődő publikációk feltöltésre kerültek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Repozitóriumába is.

togatási jegyzőkönyveit, illetve összeírásait (10 különböző vizitáció/összeírás) tartalmazzák. Ezek a következők:

- 1741: Összeírás. Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum Ecclesiasticum Vetus, Acta-suffraganorum Nr. 2097-2100/1-9.
- 1747: Összeírás Magyar Országos Levéltár C 38 Acta Cassae Parochiarum, Extraordinaria No. 30.
- 1749: A Barkóczy egri püspök által Zemplén, Sáros és Ung vármegyében végiglatogatott parókiákhoz kapcsolódó iratok, Kárpátaljai Állami Területi Levéltár, Fond 151. opisz 1. Nr. 1125.
- 1750-1753: Az első görögkatolikus canonica visitatio jegyzőkönyvei, Kárpátaljai Állami Területi Levéltár, Fond 151. opisz 1. Nr. 1220. 1216. 1289, 1290, 1386, 1327, 1328, 1361, 1362.
- 1774-82: Magyar Országos Levéltár C 99 Helytartótanács Számvevőség 105. csomó, Munkácsi Egyházmegye összeírása
- 1778: Magyar Országos Levéltár C 99 Helytartótanács Számvevőség 105. csomó, Nagyváradai Egyházmegye összeírása
- 1784-85: Összeírás. Munkácsi Egyházmegye Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, A 40 – Acta regul. Par.
- 1796: A Munkácsi Egyházmegye összeírásainak összesített adatai, Magyar Országos Levéltár, C 104 Helytartótanácsi Levéltár 55. kötet
- 1796: A Nagyváradai Egyházmegye összeírásainak összesített adatai, Országos Levéltár, C 104 Helytartótanácsi Levéltár 26. kötet
- 1780-1781: A Hajdúdorogi Főesperesség egyházközségeinek canonica visitatiója, Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza

A programelem célja a 90%-ban digitális felvételek formájában már rendelkezésre álló anyag (a 2009-2012 közötti OTKA-kutatás eredményeként) átírása és 14 kötetben történő kiadása.

A források közreadása lehetővé teszi több száz görögkatolikus közösség 18. századi fejlődésének kutatását: anyagi és szellemi kultúrájuk alakulásának követését, demográfiai viszonyaik összehasonlító elemzését. A programelem felelősei: Véghseő Tamás és Terdik Szilveszter. Technikai segítséget a források átírásában két levéltáros nyújt.

2. Iratok a magyar görögkatolikusok mozgalmához 1868-1912 (egy kötetben)

A 19-20. századi források a magyar görögkatolikusok mozgalmának iratanyagára vonatkoznak az 1868-as hajdúdorogi kongresszustól a Hajdúdorogi

Egyházmegye 1912-es megalapításáig. Szentszéki és hazai levéltárakból nagyobb részben már összegyűjtött, kisebb részben még összegyűjtendő forrásokból a mozgalom minden fontos és jellemző iratának közreadása egy kötetben. A programelem felelőse: Véghseő Tamás. Technikai segítséget a források átírásában egy levéltáros nyújt.

II. Adattárak, kutatási segédletek összeállítása és kiadása

1. A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus történeti sematizmusa

1912 (Hajdúdorogi Egyházmegye alapítása), illetve 1924 (Miskolci Apostoli Exarchátus alapítása) óta 251 parókia tartozott, illetve tartozik jelenleg is a két görögkatolikus egyházkormányzati egységhez. Ezek alapadatait (alapítás éve, körülményei, templomépítés éve, körülményei, előzményei, felújítások, bővítések, patrocínium, hívek lélekszámára vonatkozó adatok, szolgálatot teljesítő papok, kántorok, tanítók, javadalmi viszonyok, hitbuzgalmi szervezetek, oktatási egységek stb.) a rendkívül ritkán kiadott sematizmusok tartalmazzák (Hajdúdorogi Egyházmegye: mindössze három, Miskolci Apostoli Exarchátus: mindössze két sematizmus). Az elmúlt években lezajlott kutatások és adatgyűjtések a sematizmusok adatait számos esetben pontosították, nemritkán teljesen felülírták. A programelem célja egy olyan történeti sematizmus kiadása, mely a két egyházkormányzati egységbe tartozó vagy tartozott egyházközségek alapadatait pontosítva és egységes szempontok szerint rendszerezve bocsátja a kutatók rendelkezésére. A programelem felelőse: Terdik Szilveszter. Technikai segítséget az adatok rendszerezésében egy levéltáros és egy hallgató nyújt.

2. A Hajdúdorogi Egyházmegyében és a Miskolci Apostoli Exarchátusban szolgált görögkatolikus papok történeti névtára

A két egyházkormányzati egységben (az eddig rendelkezésünkre álló adatok szerint) 808 pap szolgált, illetve szolgált. Mivel a görögkatolikus papok, illetve papcsaládok egy sajátos társadalmi réteget alkotnak, nem csupán a történeti és egyháztörténeti, hanem a szociológiai kutatások számára is értékes lehet egy történeti papi névtár, mely egységes szempontrendszer szerint tartalmazza a 20. századi görögkatolikus papok életrajzi adatait (születés, szentelés, halálozás dátuma, származás helye, névváltoztatásra utaló adatok, közép- és felsőfokú tanulmányok helyszínei, fokozatszerzések, házastárs,

gyermek adatai, papi szolgálati helyek, közéleti és társadalmi szerepvállalás adatai, egyházi és világi kitüntetések, elismerések, irodalmi, oktatási és tudományos tevékenység, egyéb releváns adat. A programelem felelőse: Végheő Tamás. Technikai segítséget az adatok rendszerezésében egy levéltáros és egy hallgató nyújt.

3. A Munkácsi Egyházmegye templomainak (különös tekintettel a később Hajdúdorogi Egyházmegyéhez sorolt egyházközségekre) építéstörténetére (1800-1912) vonatkozó levéltári jegyzék összeállítása

A Kárpátaljai Állami Területi Levéltárban (Beregszász) és a MOL Állami Építészeti Hivatal iratanyagában fellelhető dokumentumok, tervrajzok jegyzékének elkészítése, illetve lehetőség szerint digitális fényképfelvételek készítése. A beregszászi levéltárban ezek az iratok nem képeznek önálló fondot, hanem nehezen rekonstruálható levéltári rendezési elvek miatt más fondokban elszórtan, szerencsés esetben kisebb irategyütteseket alkotva kutathatók. A kutatócsoport már elkészítette az 1800 előtti iratok jegyzékét, most a 19. századi anyag feltérképezése történik meg. Ezzel párhuzamosan feltérképezésre kerül a MOL vonatkozó iratanyaga is. A programelem felelőse: Terdik Szilveszter. Technikai segítséget az adatok rendszerezésében két levéltáros nyújt.

III. Digitalizált adatbázisok összeállítása

1. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető görögkatolikus vonatkozású adatok digitális adatbázisa kutatói hozzáférés biztosításával

Közismert, hogy az 1945 után szovjet megszállás alá került kelet-közép-európai országok görögkatolikus egyházai közül csak a magyar görögkatolikus egyház kerülte el az erőszakos felszámolást. Bár a felszámolásra és az ortodoxiába való kényszerítésre konkrét forgatókönyvek készültek, végül a közösség a latin szertartású katolikus egyház sorsában osztozva, szoros ellenőrzés alatt, szűk mozgástérben folytathatta tevékenységét. A szoros ellenőrzés része volt a papság egy részének állambiztonsági beszerzése, illetve egy másik részének állandó megfigyelése.

A görögkatolikus történetírás részéről 1990 után nem történt kísérlet az állambiztonsági iratok és források rendszeres kutatására. Ezt a feladatot

részben, illetve egy-egy ügyre és személyre fókuszálva többnyire civil történészek vállalták. Ugyanakkor a görögkatolikus közösség elmúlt években útjára indított identitásdiskurzusa nem vezethet eredményre az úgynevezett „ügynökkérdés” feldolgozása nélkül.

A programelem célja az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a görögkatolikusokra vonatkozó iratok kigyűjtése, azok kiegészítése a megyei pártbizottsági és egyházügyi hivatali iratokkal (elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, illetve lehetőség szerint Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj-Zemplén megye), és egy olyan elektronikus adatbázis létrehozása, mely lehetőséget teremt a kutatók számára a beszerzés- és megfigyelés-történetek megismerésére. Az adatbázis a kutatócsoport központi számítógépéről lesz elérhető. A kutatás megvalósítása érdekében a kutatócsoport együttműködési megállapodást kötött az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárával, illetve a MOL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával. A program elem felelőse: Janka György.

2. Az 1945 előtt megjelent görögkatolikus sajtótermékek digitalizálása nyilvános hozzáférés biztosításával

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában 13 görögkatolikus sajtótermék példányai találhatóak meg az 1861 és 1944 közötti időszakból.

Ezek: Kárpáti Figyelő (1930-1931), Kelet (Ungvár, 1888-1901), Kelet (Miskolc, 1935), Keleti Egyház (1934-1944), Görög Katolikus Egyházi Értesítő (1904), Görög Katolikus Szemle (Ungvár, 1899-1918.), Görögkatolikus Szemle (Budapest, 1929-1941. Nyíregyháza, 1942-1944.), Görögkatolikus Tudósító (Nyíregyháza, 1921-1926), Görög Katolikus Tudósító (Miskolc, 1921), Görögkatolikus Élet (Nyíregyháza 1937-1940), Görögkatolikus Lelkipásztor (1927-1931), Görögkatolikus Népiskola (Nyíregyháza, 1921-1923), Görögkatolikus Tanító (1925-1928), Békesség (1918-1919).

Az Országos Széchényi Könyvtárban még további görögkatolikus vonatkozású folyóirat példányai találhatóak meg: Kárpáti Lapok, Kárpáti Hírnök, Kárpáti Vasárnap, Görög Katolikus Hírlap, Görög Katolikus Népiskola.

Ezekben a folyóiratokban feltárul a magyarországi görögkatolikus egyház története döntő jelentőségű korszakának eszmei háttere. A 19. század második felétől kezdve a görögkatolikusok egy jelentős része nyelvében és kulturális kötődésében véglegesen azonosul a magyarsággal: mozgalmuk a Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es felállításával teljeseedik be. Ezzel egyide-

júleg a közösség más csoportjai a nemzetiségi identitás/nyelv megőrzésére és a magyar állam iránti lojalitás kimutatására törekednek. A Trianon utáni Magyarország szinte kizárólag magyar identitású görögkatolikusai a társadalom peremére szorulva próbálják meg magukat a többségi társadalommal elfogadtatni.

A programelem célja a sajtótermékek digitalizálása a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában, illetve a hiányzó folyóiratok/példányok digitalizálásának elkészítettése az Országos Széchényi Könyvtárban, s az így létrejövő adatbázis nyílt hozzáférésű elérhetőségének biztosítása a kutatócsoport honlapján (www.byzantinohungarica.hu). A programelem felelőse: Véghseő Tamás. Technikai segítséget a digitalizálásban egy könyvtáros nyújt.

3. Várható eredmények

A kutatási program zárásakor 15 kötet forrásközlés és két kötet adattár kerül kiadásra, illetve két elektronikus adatbázis jön létre, melyek mind a kutatócsoport tagjainak, mind pedig más tudományágak képviselőinek lehetővé teszik a további kutatásokat. A kutatócsoport tagjai a kutatási periódusban szakcikkekben publikálják, illetve konferenciákon mutatják be eredményeiket. A befogadó intézmény minden évben legalább egy konferenciát szervez a kutatási programhoz kapcsolódóan: 2013 őszén az állambiztonsági iratok kutatásáról, 2014 februárjában a magyar görögkatolikus egyház korai 20. századi történetéről, 2015 szeptemberében a görögkatolikusok 18. századi történelméről, 2016-ban a magyarországi görögkatolikus egyházmegyéek 1912 és 1920 közötti együttműködésének jogi aspektusairól, 2017-ben a kutatási program záró konferenciájára kerül sor.

4. Kutatási infrastruktúra

A kutatási program befogadó intézménye a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, illetve a főiskola fenntartója, a Hajdúdorogi Egyházmegye 2009 óta következetesen támogatja a Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport munkáját. A fenntartó határozottan támogatja azt az elképzelést, hogy a főiskola a görögkatolikus kulturális örökség nemzetközi viszonylatban is elismert kutatóhelyévé váljon.

Az intézményben a kutatócsoport rendelkezésére áll egy jól felszerelt kutatócsoporti szoba. A főiskolai könyvtár állományának fejlesztése során évek óta elsődleges szempont a görögkatolikus kulturális örökség kutatását segítő szakirodalom beszerzése. A pályázathoz kapcsolódó adminisztratív feladatok ellátására a főiskola külön munkatársat bízott meg.

A kutatási program végrehajtásában nevesítve a főiskola két főállású oktatója Végheő Tamás rektor, vezető kutató, a Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport vezetője és Janka György tanszékvezető főiskolai tanár mellett. Terdik Szilveszter, az Iparművészeti Múzeum munkatársa vesz részt. A technikai lebonyolításban (források átírása, levéltári jegyzékek összeállítása, digitalizálás, adatfelvitel stb.) megbízási szerződéssel levéltárosok, hallgatók és könyvtárosok vesznek részt.